
This is the **published version** of the bachelor thesis:

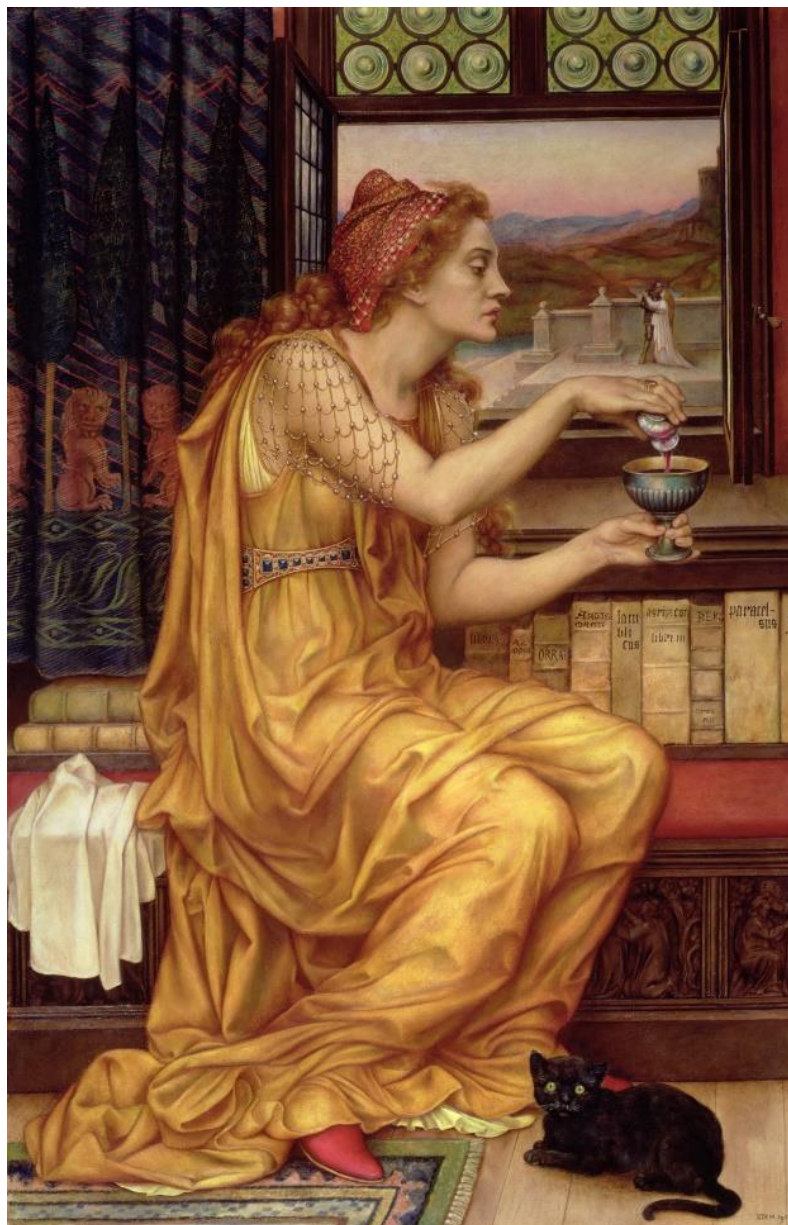
Esteban Rius, Mar; Ferrero Hernández, Cándida, dir. Poison damsels : una aproximació històrica i literària a les dones verinoses, enverinades i enverinadores. 2021. 30 pag. (1385 Grau en Estudis d'Anglès i de Clàssiques 838 Grau en Estudis d'Anglès i de Clàssiques)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/248587>

under the terms of the license

POISON DAMSELS:

UNA APROXIMACIÓ HISTÒRICA I LITERÀRIA A LES DONES
VERINOSSES, ENVERINADES I ENVERINADORES.

The Love Potion. Evelyn de Morgan, 1903.

Mar Esteban Rius

NIU: 1491841

Grau Combinat en Estudis d'Anglès i
Clàssiques – Juny 2021

Tutora: Cànida Ferrero Hernández

Departament de Ciències de
l'Antiguitat i l'Edat Mitjana

UAB
Universitat Autònoma
de Barcelona

“Poisons or cures, God knows”

- JOHN TODHUNTER

Resum:

El present treball aborda els orígens i desenvolupament de la relació entre les dones i el verí tan en la història com en la literatura. Es pretén generar un estudi exhaustiu de la figura literària de la *Poison Damsel* com a dona verinosa, enverinada i enverinadora. S'explora, primerament, la connexió entre la feminitat i l'ús de remeis naturals – utilitzats tan per sanar com per occir – parant especial esment en tres contextos cronotòpics: l'antiguitat a la Índia i a Roma i el període victorià britànic. Posteriorment, es pren com a cas pràctic d'estudi la obra de teatre *The Poison-Flower*, de John Todhunter per tal de fixar tant la pervivència com la reinterpretació de la *Poison Damsel*.

Paraules clau: Toxicologia, Enverinament, Feminitat, *Poison Damsel*

Abstract:

The following research tackles the origins and development of the relationship between women and poison, both in history and in literature. It aims to generate a comprehensive analysis of the literary figure of the *Poison Damsel* as a poisonous, poisoned and poisoning woman. Firstly, the connection between femininity and the use of natural remedies – used both to heal and to kill – will be analysed, focusing on three main chronotopic contexts: Ancient India and Rome and the British Victorian period. Ensuingly, John Todhunter's play *The Poison-Flower* will be analysed as a case of study in order to determine both the perpetuation and the reinterpretation of the *Poison Damsel*.

Keywords: Toxicology, Poisoning, Femininity, *Poison Damsel*

Agraïments

Les persones ens nodrim dels nostres contextes; som, en part, productes de l'impacte d'aquells que ens han envoltat i ens envolten.

Així doncs, vull primerament agrair els meus professors de batxillerat Juan García, de llatí i grec, i Maria Antònia Socias, de literatura universal, per inculcar-me l'amor a la literatura i al món antic i animar-me a convertir aquesta estima en el meu futur acadèmic i professional. A més, se'm fa necessari mencionar els amics que vaig deixar a Mallorca en embarcar-me en aquesta aventura, i els que m'han acompanyat durant el llarg i intens viatge que és la vida universitària.

A les professores Cándida Ferrero, la tutora d'aquest treball, i María Isabel Núñez Paz, de la Facultad de Derecho de la Universidad de Oviedo, per inspirar-me i acompanyar-me durant la creació d'aquest treball amb els seus coneixements i la seva humanitat. També vull agrair la seva col·laboració a les meves companyes de pis, per ser, amb la seva música, la banda sonora del meu TFG.

Finalment als meus pares, Montse i Manel, a la meva tieta Rosa i a la meva iaia Antònia, que són la meva Ítaca, on sempre voldré tornar.

Índex

1. Introducció:	6
2. L'ús del verí en l'antiguitat	7
3. El verí i les dones a Roma	9
3.1. <i>Uenenum</i> i <i>ueneficium</i>	9
3.2. La feminització de la <i>magia iniusta</i> i els <i>uenena mala</i>	10
4. Les <i>Poison Damsels</i> de la Índia	13
5. El camí cap a l'Europa Moderna	15
6. Els enverinaments i les dones en l'Anglaterra Victoriana	18
6.1. Dones victorians: <i>The Angel in The House</i> i <i>The Fallen Woman</i>	18
6.2. El problema de l'arsènic	19
6.3. Les enverinadores victorians	20
7. Anàlisi de l'obra <i>The Poison-Flower</i> de John Todhunter (1891)	22
7.1. Context i intertextualitats	22
7.2. Resum de l'obra: Beatrice, Guasconti i les dues ciències	22
7.3. Beatrice: verinosa, enverinada i enverinadora	24
8. Conclusions	27
Bibliografia	28
Fonts primàries	28
Estudis	28

1. Introducció:

Ja des d'època antiga, l'ús de *uenenum* – la paraula llatina que engloba tant els verins com els remeis naturals – ha tingut tendència a ser associada a la feminitat, sobretot en el món literari. Tot i ser contínuament present en la literatura i en la llei, aquesta relació no ha estat objecte d'estudi fins les darreries del segle XX – arrel sobretot de l'expansió dels estudis de gènere en la crítica literària i cultural –. L'objectiu principal d'aquest treball és analitzar les implicacions socials, culturals i ideològiques que ha tingut la connexió donaverí a través de la història i en diferents contextos geogràfics.

Es pretén, primerament, estudiar aquesta relació: els seus orígens, construcció, desenvolupament i perpetuïtat durant la història i la conseqüent recurrència de les dones enverinadores (*Poison Damsel*) a la literatura. Com a metodologia, es farà ús d'un recull de fonts historioliteràries. Els textos seleccionats abasten l'àmbit historiogràfic, el jurídic i el literari o mitològic. Els continguts d'aquests oferiran una visió de la pervivència històrica de l'ús ambigu del verí – com a arma i com a remei – i de la relació cultural entre aquest i les dones. Es parlarà especial atenció en l'antiguitat (amb èmfasi en Roma i la Índia), la posterior inserció a l'Europa medieval i finalment l'època victoriana a Anglaterra.

Posteriorment, es prendrà com a objecte d'anàlisi l'obra teatral *The Poison-Flower* (1891) de John Todhunter. S'estudiarà la rellevància dels continguts en relació al seu context històric, així com la seva influència literària directa, *Rapaccini's Daughter* (1844) de Nathaniel Hawthorne i l'historial d'intertextualitats que ha tingut la història, que va ser recuperada posteriorment pel mexicà Octavio Paz (1956). L'anàlisi girarà, primordialment, al voltant de la figura de Beatrice com dona verinosa, enverinada i enverinadora i de la seva relació amb els personatges principals masculins que l'envolten: el Doctor Rappaccini, l'estudiant Guasconti i el metge Baglioni. Amb tot, també hi figurarà una reflexió sobre la dualitat que s'observa en les pràctiques de la medicina – representada pel conflicte entre els mètodes de Baglioni i el Doctor Rappaccini –.

Les conclusions obtingudes intentaran oferir una visió exhaustiva de la relació entre verí i feminitat durant el curs de la història alhora que centrant-se específicament en la profunda rellevància que hi juga en l'època victoriana anglesa i en la obra teatral de Todhunter. Es cerca, a més, entendre la fixació de la *Poison Damsel* com a personatge literari recurrent i identificar-ne les seves diferents variants.

2. L'ús del verí en l'antiguitat

Hi ha constància que l'ús de verins –substàncies majoritàriament obtingudes a partir d'animals i plantes, tot i que també minerals – és recurrent des de fa aproximadament 5000 anys arreu del món antic, tant en la història com en la mitologia¹. Els seus usos podien ser benignes o malignes i varien entre l'enverinament – tant en l'àmbit privat com en el polític, destinat a individus o col·lectius i fins i tot com a mètode de suïcidi –, o, en petites dosis, la preparació de remeis i unguents naturals destinats a la curació. També és rellevant el caire màgic i ritual que podia arribar a posseir – sobretot present en la literatura i els mites–.

Es coneix del primer faraó egipci, Menes, qui regnà cap al 3000 aC, que posseïa cultius de plantes verinoses i medicinals i que es dedicava al seu estudi². És famosa també la mort de Cleòpatra el 30 aC, la qual, independentment de quina hipòtesi correspongui amb la realitat, sembla ser evident que va tenir a veure amb la ingesta d'una substància verinosa³.

A la Índia, com ja serà tractat posteriorment, l'ús de verí prevalia en l'àmbit polític i militar. Des de temps de l'imperi Maurya a finals del segle III aC, es considerava una pràctica recomanable untar les armes amb verí o enverinar directament l'adversari – mitjançant begudes, menjars, objectes o bé a través de l'engany i la seducció de diversos tipus d'enverinadors instruïts professionalment –⁴. Es va establir també un prototip de personatge en la literatura, la *Visha Kanya* (dona feridora o enverinadora), que servia com a arma política per eliminar oponents.

El jurament hipocràtic grec ja deixa palesa la perillositat de l'ús criminal de verins a l'antiga Grècia: el metge ha de jurar no donar mai un medicament mortal a ningú i no administrar remeis abortius a dones embarassades⁵. És conegut, també, el suïcidi de Sòcrates a la presó, on es va administrar cicuta. Amb tot, la mitologia grega està plena d'individus que manipulen remeis naturals i verins, sobretot dones com Circe o Medea, amb una forta connexió amb les arts ocultes, la fetilleria i el culte a la deessa Hècate⁶, i són personatges llargament temuts, fins i tot demonitzats. És curiós, a més, el cas de

¹ Aguilera (2017; p. 1).

² Ciliers & Retief (2014).

³ Maloney (2010) estudia tres hipòtesis possibles de la mort de Cleòpatra: la ingesta pròpia d'un verí desat dins el palau, el suïcidi degut a la picada d'un àspid egipci i l'assassinat de la faraona a mans d'Octavià.

⁴ Gupta & Sharma (2017).

⁵ Hippocrates, *jusjurandum*: “οὐδώσω δὲ οὐδὲ φάρμακον οὐδενὶ αἰτηθεὶς θανάσιμον, οὐδὲ ὑφηγήσομαι συμβουλίην τοιήνδε: ὁμοίως δὲ οὐδὲ γυναικὶ πεσσὸν φθόριον δώσω.”

⁶ Straton (2014)

Deianira, qui, tot i enverinar mortalment Hèracles amb la túnica mullada per un verí, la sang del centaure Nesos, ho feu sense una mala *proairesis*. A l'assassina de l'heroi no se li atribueix una càrrega de perversió moral ni de *hybris*, per contra del cas de Medea, però es naturalitza el seu cas com una instància d'ignorància i ingenuïtat femenina.

3. El verí i les dones a Roma

3.1. *Uenenum* i *ueneficium*

A l'antiguitat romana, el *ueneficium* era un tipus d'acusació judicial que penava l'ús maligne i premeditat de verins per ferir una altra persona per part d'un enverinador (*ueneficus*). Així, per entendre el crim, s'ha d'estudiar primer la natura de la paraula *uenenum*. A les *Digesta* (530 dC), on l'emperador Justinià va manar recopilar les lleis romanes de més rellevància, s'hi rescata un escrit de Gai Mari sobre aquest mot i la seva ambigüitat lèxica, indicant que precisa d'un adjectiu que especifiqui la seva natura (bé *bonum* o *malum*)⁷. Tot i així Grandy (2018) observa que, s'ha de tenir sempre en compte el context històric quan s'estudia la qüestió, ja que en temps més antics, entre els segles IV i II aC, la paraula *uenenum* presenta una tendència a ser associada amb caires nocius i perjudicials.

Amb tot, alguns autors⁸ semblen estar d'acord en el fet que el mot s'hauria neutralitzat del tot cap al segle I aC, temps de Titus Livi i Salusti, qui escriu: “*quasi uenenis malis inbuta corpus animumque virilem effeminat*”⁹, especificant així la natura nociva (*malis*) del *uenenum* particular del qual parla en aquest moment. Grandy (2018) opina que una de les possibles causes d'aquesta progressiva ambigüitat que sofreix la paraula prové de la progressiva associació que aquest concepte amb el de *medicamentum* – que hauria gaudit en la tradició de més neutralitat, estant normalment acompanyada necessàriament d'un adjectiu qualificatiu –. A més, afegeix que aquesta associació hauria sorgit de les elits retòriques, les quals s'haurien beneficiat de l'ambigüitat generada per a guanyar casos jurídics¹⁰.

A partir d'aquest moment, el sol coneixement i ús de *uenenum*, no hauria d'estar necessàriament penat en els casos en que es tractés de remeis naturals benignes, però la nova ambigüitat de la paraula propicia que s'haguessin d'estudiar llargament els casos

⁷ “Qui "uenenum" dicit, adicere debet, utrum malum an bonum: nam et medicamenta uenena sunt, quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam eius, cui adhibitum esset, mutat. cum id quod nos uenenum appellamus, graeci farmakon dicunt, apud illos quoque tam medicamenta quam quae nocent, hoc nomine continentur: unde adiectione alterius nomine distinctio fit.” (Dig. 50.16.236pr. Gaius 4 ad l. xii tab.).

⁸ Grandy (2018), Kauffman (1932).

⁹ (Sal. Cat. 11).

¹⁰ Grandy (2018; p. 20) “a lack of clarity around motives, substances, and administration could be exploited to cast venenum as a medicamentum, remedium or viceversa for the benefit of the speaker.”

per tal de determinar si s'havia tractat de *uenena bona* o *mala*¹¹, i també s'hauria hagut de parar esment en la intenció del perpetrador, doncs el *ueneficus* o la *uenefica* ha de tenir per definició la intencionalitat de ferir la seva víctima. La importància de la retòrica en el dret romà també pot propiciar que aquests factors – tant la natura del *uenenum* en qüestió com la intencionalitat de l'acusat – es puguin veure manipulats per afavorir un o altre bàndol i aconseguir un resultat favorable del judici.

El primer testimoni d'un presumpte enverinament en massa a Roma es produeix el 331 aC, durant la propagació d'una epidèmia. Arran dels fets, un considerable grup de dones és declarat culpable i penat per la llei¹². Moltes d'elles, potser degut a la seva certesa de que els beuratges eren segurs o bé a causa de coerció externa, van procedir a beure's els seus preparats, i finalment moriren¹³. Sembla ser que al mateix any, durant les Bacanals, també es van processar dones acusades de *ueneficium*¹⁴. Tot i així, el màxim exponent de la penalització jurídica de l'ús de verins és la *Lex Cornelia de Sicariis et Ueneficiis* proposada pel cònsol Luci Corneli Sul·la al 81 aC, que respon a un agut augment dels casos d'enverinaments al segle II i I aC¹⁵.

Més tard, cap al segle I dC amb la progressiva inserció a Roma dels cultes estrangers, els *uenena* i els *uenefici* comencen a associar-se socialment amb la màgia, caient sovint sota la categoria de *Crimen Magiae*. Aquesta tipologia de crims penalitzava jurídicament els crims que potencialment tenien a veure amb afers místics i màgics, i es relacionava fortament amb els estrangers, les dones i els esclaus. Degut a la seva condició de no ciutadans, aquests grups socials eren tractats de forma pejorativa en l'àmbit jurídic. El mateix Apuleu de Madaura va ser acusat d'aquests crims quan es trobava a la ciutat de Sàbrata (devers el 158 dC)¹⁶.

3.2. La feminització de la *magia iniusta* i els *uenena mala*

Des de temps antics, es relaciona a la dona amb la natura – per raó de ser el gènere que produeix noves vides a través de l'embaràs i per la relació del cicle menstrual amb la Lluna – i les seves qualitats ocultes i màgiques.¹⁷ És interessant, doncs, la relació que es

¹¹ Aguilera (2017; p. 2) “Así, por ejemplo, el beleño era una planta que, administrada de forma adecuada, ayudaba a calmar el dolor, pero en sobredosis provocaba alucinaciones y sueño letárgico, entre otros efectos.”

¹² Cilliers, & Retief (2014)

¹³ Titus Livi, *Ab Vrbe Condita* (8.18), López Güeto (2009)

¹⁴ López Güeto (2009)

¹⁵ Cilliers i Retief (2014)

¹⁶ Montemayor (2008)

¹⁷ Núñez Paz (1998), Iglesias-Benavides (2009)

genera a Roma entre sang menstrual, superstició i toxicitat. Plini el Vell descriu en la seva *Naturalis Historia* els perills i els usos de la sang menstrual femenina, el contacte amb la qual torna el vi agre, o fa infèrtils els camps¹⁸, atribuint així a aquest fluid específic un caràcter nociu i verinós.

D'altra banda, les dones estaven a càrrec de les labors domèstiques i tenien cura de la salut dels membres de la família¹⁹, accions que esdevenien en àmbits privats i físicament apartats del gruix de la societat. De fet, les dones romanes casades es trobaven excloses dels *uirilia officia*, que es duïen a terme en territori públic i a plena vista, exercint així el rol de procuradors econòmics. El coneixement sobre *uenena*, en tant que elements naturals que sovint s'usen per a la preparació de medicaments, s'atribueix així a les dones, tant si el seu ús tenia com a fi l'enverinament o el tractament de malalties. López Güeto (2009; p. 52) afegeix que el verí es pren com a un element femení perquè no requereix de força física per ser administrat – en clara contraposició a armes com llances, espases, sagetes..., que serien associades a la masculinitat –, i que el coneixement que en tenien les dones aixecava multitud de sospites.

Cap al darrer segle de la República alguns autors²⁰ indiquen que, d'una banda, certes dones de classe baixa van ser capaces de participar en la vida laboral; i d'altra, que moltes dones benestants, arrel de la derogació de la *conventio in manum* arcaica, aconseguïen administrar elles mateixes els seus propis diners, i per tant, tenir a l'abast grans patrimonis individuals. Certament, aquest fet amenaçava la perpetuació de l'*estatu quo* i va tenir repercussions per part de l'àmbit jurídic, que ho veia com un perill per a la *pax deorum*²¹. Algunes dones, doncs, haurien començat a comercialitzar els seus remeis naturals, penetrant així en l'àmbit professional i públic, a cops amb èxit i en altres perjudicant els seus clients amb beuratges mal preparats (les presumptes enverinadores del 331 aC, argumentaven que elles preparaven medicaments i no metzines, però tot i així van morir en provar-los elles mateixes²²). Altres, podrien haver trobat en l'enverinament dels seus marits la forma d'engrandir els seus patrimonis i aconseguir llibertat econòmica o bé haurien format part d'intrigues polítiques.

¹⁸ Plini el Vell, *Naturalis Historia* (28.23).

¹⁹ Núñez Paz (1998) i López Güeto (2009, p.52), qui escriu: “El veneno se asociaba a las mujeres porque, habitualmente, elaboraban fármacos y pócimas mediante la selección de plantas venenosas. Desde tiempos antiguos, las mujeres tenían entre sus funciones el estudio de las hierbas y la elaboración de remedios para atender los males familiares, especialmente las dolencias ginecológicas y todo lo relacionado con la obstetricia.”

²⁰ Núñez Paz (1998), Höbenreich (2005).

²¹ Vid. Núñez Paz (1998)

²² Grandy (2018, p. 45): “the matrons claim that they were not creating poison but medicine.”

Tot i això, els nombrosos acusats de *ueneficium* no podrien haver estat només dones, però Grandy (2018) indica que l'ús reiterat que fa Tit Livi de noms propis femenins específicament en els seus escrits poden implicar una tendència de la època en associar el gènere femení amb els processos d'enverinament²³, car a les dones se les acusa personal i directament, fent servir el seu nom propi, i de manera pública. De fet, han perviscut nombrosos noms en la literatura d'enverinadores romanes: En les epodes 5 i 17 i la sàtira 1.8, Horaci introdueix la figura de Canidia, una vella representada de forma molt pejorativa que prepara pocions i realitza rituals màgics. D'altra banda, Tàcit teoritza que la causa de la mort de Germànic fou l'enverinament d'una dona anomenada Martina²⁴. Amb tot, Locusta queda registrada en la tradició escrita com la *uenefica* més temuda i famosa de Roma – també la més utilitzada per l'aristocràcia, doncs era contractada de manera recurrent com a assassina a sou –²⁵.

²³ Grandy (2018).

²⁴ (Tac. Ann. 2.74). De la mort de Germànic i la posterior mort de Martina, també enverinada en parla Teijeiro (2009).

²⁵ (Suet. Nero 33), (Tac. Ann. 12.66), (Juv. 1.1).

4. Les *Poison Damsels* de la Índia

Com ja s'ha mencionat prèviament, l'enverinament dels rivals era una estratègia política estesa en l'antiguitat índia i, per tant, també era ben recurrent la instrucció d'espies de diversos tipus²⁶. Cap al segle IV dC, al *Mudrâ Râksana*, drama escrit per Kisâkhadatta, l'autor posa en boca del conseller Kautilya l'existència d'unes dones, les *Visha Kanya*, a les quals se les enverina amb petites dosis des de la infantesa per tal que el seu cos – i més específicament els seus fluids corporals – esdevinguin verinosos per a qui entra en contacte amb ells²⁷. Sovint, les *Visha Kanya* són entregades com a present d'un rei a un altre com a dones dansaires o concubines²⁸. Així, podem veure que el gènere i la sensualitat femenina juguen un paper important en aquesta tàctica, doncs, partint de la base que allò que enverina són les seves secrecions, el seu paper seria fonamentalment atreure els homes poderosos i unir-s'hi carnalment.

Les *Visha Kanya* van fixar-se com personatges literaris recurrents en l'antiguitat índia²⁹ – tot i que també hi ha testimonis de caràcters similars en la tradició persa³⁰ –. Segons teoritzava Modi (1927), es troben diversos tipus de *Visha Kanya* – n'hi ha que han estat enverinades paulatinament per part d'una persona externa i que s'han autoinfligit l'enverinament, o bé no es tracta de verí sinó que sofreixen d'alguna malaltia contagiosa³¹. Tot i això, sembla haver-hi sempre característiques comunes, com la seva naturalesa nociva i atractiva alhora³², el seu ús com a arma política i el fet que siguin sempre dones.

El nom que reben aquestes donzelles verinoses traspassa la literatura i, al segle VIII o IX dC, se li atribueix aquest títol a un tipus de dones que suposadament, a causa d'haver nascut sota una conjugació de planetes determinada, porten mala sort i és perjudicial

²⁶ En parla Kautilya (conseller del rei Chandragupta, a finals del segle III aC) en el capítol XI del seu *Arthashastra*: “the king shall proceed to create spies: “Spies under the guise of a fraudulent disciple (kâpatikachhâtra), a recluse (udâsthita), a householder (grihapaitika), a merchant (vaidehaka), an ascetic practising austerities (tâpasa), a class-mate or a colleague (satri), a fire-brand (tîkshna), a poisoner (rasada), and a mendicant woman (bhikshuki).” (Trad. Shamasastri, R.).

²⁷ Slouber (2015; p. 99) “According to the play, the advisor to an enemy king dispatched a poison maiden to kill the young Chandragupta, but his clever advisor Kautilya detected the plot and sent her on, untouched, as a “gift” for a third king.”

²⁸ Modi (1927).

²⁹ Slouber (2015; p. 103), en contraposició a Penzer (1952), sobre si la natura de les *Visha Kanya* és purament literària o també real: “I, however, see no reason to believe it was not based on some isolated cases in which this really happened. (...) Mithridatism was, of course, well known in ancient India, and medical texts I work with describe conditions under which small amounts of plant poison may even be used medicinally.”

³⁰ Modi (1927) menciona el cas d'un conte persa del Burzo-Nâmeh, escrit per un imitador del poeta Ferdosi, que narra la història de Susan Râmashgar (O Susan la cantant).

³¹ Modi (1927).

³² Ferrero (2016) apunta a una tradició que valora les dones com a força d'Eros i Tàntos alhora.

casar-se amb elles³³. A més, la potència d'aquest personatge fictici i literari ha perdurat en el temps. A partir de l'edat mitjana arriba a influenciar la literatura europea a través de la *Gesta Romanorum*³⁴, que narra el contacte d'Alexandre el Gran amb una *Visha Kanya* que li fou enviada per una reina índia.

³³ Modi (1927), Slouber (2015).

³⁴ Ferrero (2016), Modi (1927).

5. El camí cap a l'Europa Moderna.

Després de la caiguda de l'imperi romà d'occident, els coneixements mèdics de l'antiguitat deixen de ser presents en gran mesura a Europa, degut a l'auge del cristianisme i del pensament neoplatònic, que dona a la teologia la categoria de mare de totes les ciències, visió completament oposada a la visió empírica i pràctica del món que predomina al judaisme i a l'islam, cosa que fa possible un major desenvolupament científic³⁵. Per tant, haurien estat els erudits del món àrab qui, en major mesura, compilaren i traduïren els tractats sobre medicina de l'antiguitat. Aquests estudis foren inserits posteriorment en la cultura Europea durant l'expansió islàmica, primer, cap al Nord-oest Africà i després, a través de la península ibèrica, cap al sud del continent europeu.

És remarcable el paper de les universitats, no només com a espai de recol·lecció i manteniment de fonts sinó també com a punt de trobada i col·laboració intercultural. En aquests nous espais acadèmics, es van reinterpretar i completar els coneixements mèdics antics que havien estat conservats i traduïts. Dins les universitats es comptava també amb el treball d'erudits perses, bizantins, jueus, indis i fins i tot xinesos. Els pensadors perses i bizantins que foren part d'aquesta posada en comú intercultural haurien mantingut el coneixement popular sobre el món màgic i especulatiu propi de Roma, cercant una reconciliació entre aquest i l'empirisme àrab³⁶. Així, es podria haver perpetuat la doble natura dels verins, adquirint en alguns casos un paper d'element màgic i natural i en altres situacions, mèdic i científic. Ambdós coneixements es troben relacionats entre si i oposats a la vegada, la qual cosa portarà Frazer, al segle XX, a teoritzar que la màgia és la germana bastarda de la ciència.³⁷

Quan els desenvolupaments i coneixements científics àrabs, posats en comú amb el món persa i bizantí, s'introdueixen progressivament a Europa amb l'expansió del món islàmic a través de la península ibèrica, entren en contacte amb el cristianisme. Durant aquesta etapa, els estudis eren reservats per al clero, estament que s'estableix com hegemònic i s'ocupa de recopilar i administrar la continuació o la censura dels textos de l'antiguitat. Els coneixements populars sobre els remeis naturals es transmeten oralment i fora de l'entorn acadèmic, i, per tant, escapen del control clerical. Així, aquests adquireixen socialment un estatus de desviació moral. A més, és en l'edat mitjana quan

³⁵ Eppink & Perla (2015).

³⁶ Eppink & Perla (2015; p. 2).

³⁷ Frazer (1935).

s'estén entre la societat l'ús de verí gràcies a la facilitat amb que aquest es trobava a les llars, degut a la venda de remeis naturals i substàncies verinoses en les apotecaries³⁸.

Les dones – que, com s'ha mencionat, assolien ja des d'època romana un rol de procuradores de medicaments en l'àmbit familiar – són tradicionalment transmissores i receptores de coneixements sobre remeis naturals i preparadores d'ungüents. A més, duen a terme les seves pràctiques en un entorn privat, degut a la seva exclusió del món públic i professional. Els seus coneixements heretats i la pertinença de la preparació d'ungüents i remeis a l'àmbit domèstic, apartades de la societat, les lliga amb els ritus, la superstició i les arts ocultes³⁹ – que s'oposa completament a l'ús professionalitzat de remeis naturals en la medicina, que és un àmbit tradicionalment masculí–.

S'inicia així una persecució medieval a les dones i altres persones marginals que posseeixen coneixements no regulats pel clero. Així, el coneixement de dones que sabien com elaborar remeis naturals i que servien com sanadores populars, entrava en conflicte amb la labor de clergues i metges⁴⁰. Per tal de controlar aquesta amenaça, se'ls castiga com heretges i enemigues de Déu⁴¹ mitjançant les caceres de bruixes i en execucions públiques⁴². A través de la por, s'insta a les classes populars a denunciar qualsevol conducta d'aquesta índole, generant un clima social inestable, on regnen la por a ser acusat i es potencia el valor social de la culpa. Tot i que els homes també podien ser acusats de bruixeria⁴³, neix i s'imposa la figura de la bruixa cristiana, típicament femenina, i que es diferencia de la preexistent fetillera en tant que aquesta primera se li afegeix una càrrega diabòlica i antireligiosa⁴⁴, similars, en aquest sentit, a la *uenefica* romana o la *Visha Kanya* índia.

La figura de la *Poison Damsel* índia s'insereix també a Europa durant l'època medieval amb el gruix de coneixements mèdics dels àrabs. Ferrero (2016) apunta dues vies principals de transmissió: els textos mèdics d'Avicena i la transmissió de les *Gesta*

³⁸ Cornfield (2009).

³⁹ Klaitis (1987).

⁴⁰ Bartow (1988; p. 8): “women were blamed for preventing conception, causing miscarriage, abortion and stillbirth, making men impotent, seducing men, having sex with the devil, giving birth to demons. Underlying these charges lay the fact that women healers were the authorities on sexuality, which led to a deadly professional rivalry between folk healers and priests and university-trained doctors. Added to this rivalry was the conviction that women were more strongly sexed than men, which led to deep-seated fears in some males.”

⁴¹ Klaitis (1987).

⁴² Núñez Paz (1998; p. 67) indica que fou durant el cristianisme quan es començà a castigar les dones públicament, en contrast amb l'època romana: “las mujeres no eran ejecutadas públicamente; se las consignaba a sus familiares para que ellos ejecutasen privadamente la sentencia de muerte”.

⁴³ Bartow (1988).

⁴⁴ Klaitis (1987).

*Romanorum*⁴⁵. La relació específica entre el món anglosaxó i la tradició índia, a més, podria haver-se vist exacerbada a través del fort contacte entre aquests dos contextos geogràfics i culturals a partir del segle XVII, ja entrada la època moderna, quan la Índia passa a ser una colònia anglesa.

Arreu d'Europa (destacant Itàlia i França), creix paulatinament durant el renaixement la rellevància i popularitat de l'arsènic, que es destaca entre altres verins⁴⁶. És durant aquests segles que Paracels pronuncia la seva famosa frase: *Dosis sola facit uenenum*. Així, Paracels teoritza que la dosi d'una substància és precisament allò que en determina la seva nocivitat, seguint així la tradició grecolatina de la dicotomia verí/remei. Els enverinaments formen part de moltes intrigues entre la classe aristocràtica – com és el cas dels Medici i els Bòrgia –. Curiosament, s'ha generat una llegenda negra bastant extensa de la tendència enverinadora de Caterina de Medici en concret⁴⁷.

⁴⁵ També en parla Modi (1927).

⁴⁶ Ciliers & Retief (2000; P.1): “Knowledge of poisons had improved little since Roman times and there was still a close association between witchcraft, sorcery and poisoning—but arsenic had become the most popular poison. An absolute inability to detect human poisoning chemically before the eighteenth century added to uncertainty, suspicion and common accusations of suspected poisoning, which could subsequently not be proved or disproved in the majority of cases.”

⁴⁷ Ciliers & Retief (2000).

6. Els enverinaments i les dones en l'Anglaterra Victoriana

6.1. Dones victorians: *The Angel in the House* i *The Fallen Woman*

Durant el regnat de la reina Victoria (1837-1902), s'imposa com a ideal de dona aquella que roman a casa i té cura de la seva família, amb un important èmfasis en la seva funció reproductora⁴⁸. A més, les dones no tenien potestat legal i se'ls pressuposava estar al càrrec d'un home – bé el pare, bé el marit o els germans –⁴⁹. Així, legalment, tenien pràcticament el mateix rang social que els nens.

A més, es considerava el gènere femení la representació de la perfecció moral, i les dones tenien com a responsabilitat social mantenir intacta tant la seva reputació com controlar les potencials desviacions morals masculines⁵⁰. Les qualitats esperades d'una dona victoriana queden recollides pel poema de Coventry Patmore *The Angel in the House*, que donarà nom a l'ideal de dona d'aquesta època:

<p>“Her disposition is devout, Her countenance angelical; The best things that the best believe Are in her face so kindly writ The faithless, seeing her, conceive Not only heaven, but hope of it; No idle thought her instinct shrouds, But fancy chequers settled sense, Like alteration of the clouds On noonday's azure permanence; Pure dignity, composure, ease Declare affections nobly fix'd, And impulse sprung from due degrees Of sense and spirit sweetly mix'd.</p>	<p>Her modesty, her chiefest grace, The cestus clasping Venus' side, How potent to deject the face Of him who would affront its pride! Wrong dares not in her presence speak, Nor spotted thought its taint disclose Under the protest of a cheek Outbragging Nature's boast the rose. In mind and manners how discreet; How artless in her very art; How candid in discourse; how sweet The concord of her lips and heart; How simple and how circumspect; How subtle and how fancy-free; Though sacred to her love, how deck'd With unexclusive courtesy;”⁵¹</p>
---	---

La *Angel in the House* és, doncs, una dona casada, sensata i devota, que no expressa els seus impulsos i que, només a través del seu comportament, fa que aquell que s'hi acosti no s'atreveixi a dir o fer coses reprovables (*wrong*). Havia de ser discreta i continguda, senzilla i submissa, quasi divina en aspecte i en comportament.

Per contra, el pensament victorià estableix un altre tipus de dona, la *Fallen Woman*. Aquest qualificatiu (*fallen*) expressa la caiguda moral d'una dona segons les normes

⁴⁸ Abrams (2012; p. 2) “the good and virtuous woman whose life revolved around the domestic sphere of the home and family. She was pious, respectable and busy - no life of leisure for her. Her diligence and evident constant devotion to her husband, as well as to her God (...). She accepted her place in the sexual hierarchy. Her role was that of helpmeet and domestic manager.”

⁴⁹ Ur Rehman & Hussain (2016).

⁵⁰ Helfield (1990; p. 63) “It was upon women, with their superior moral natures, that the morality of the planet depended, for men were incapable of controlling their own behaviour without help.”

⁵¹ Patmore (1891; p. 39-40).

socials establertes, assimilant-la amb Lucifer, un àngel que, en cometre un pecat de supèrbia (l'antiga *hybris grega*) contra Dèu, va ser expulsat del cel cap a l'infern. De la mateixa manera una *Fallen Woman* hauria tingut la intenció d'actuar contra allò que s'espera que sigui i, arrel d'això, cauria en desgràcia. Els motius pels quals una dona era considerada *fallen*, tenien a veure normalment amb la seva capacitat reproductiva: no arribar-se a casar, tenir i expressar desitjos sexuals, no voler ser mare... Eren dones que fugien de les expectatives socials o es veien amb el poder de gestionar elles mateixes les seves conductes sexuals i reproductives, atemptant contra el concepte hegemònic de domesticitat i família i altres sistemes de control social⁵².

6.2. El problema de l'arsènic

Durant el s.XIX, l'arsènic era enormement utilitzat a Anglaterra com a verí i remei natural, però també es localitzava en diversos útils que es venien al públic (per exemple pigments per a teles o papers de paret, en preparats per matar els ratolins o en articles d'agricultura)⁵³. Era, doncs, una substància fàcilment obtinguda i utilitzada de manera quotidiana, la venda de la qual no va ser durament restringida fins el 1851⁵⁴. De fet, no totes les morts causades per arsènic foren d'enverinaments premeditats, sinó que a vegades, les persones entraven en contacte amb el verí de forma casual, només perquè es trobava en l'ambient. Hi hagué diversos casos d'enverinaments en bars a través de cerveses, els ingredients dels quals havien estat casualment enverinats en un punt o altre del procés de fabricació⁵⁵.

Així mateix, arran de la facilitat amb que es podia obtenir, els assassinats premeditats per arsènic van causar grans estralls en la societat victoriana anglesa i en el seu àmbit judicial. És qüestionable, com comenta Bartrip (1992; p. 53) si l'increment en processos d'assassinats per enverinament que s'adscriu a aquesta època és fruit d'un increment real del crim o bé és el resultat del desenvolupament de tècniques de detecció més refinades i

⁵² Auerbach (1980; p. 32) menciona que la *Fallen Woman* era un “monster, created by the neurosis of a culture that feared female sexuality.”

⁵³ Thomas, T. & Troncy, J. (2009), Bartrip, P. (1992).

⁵⁴ Bartrip (1992).

⁵⁵ Thomas & Troncy (2009; p.4) “In 1900–1901, at least seventy people in Manchester, Salford and surrounding areas were fatally poisoned by arsenic contained in their beer. Investigation revealed that there was arsenic in two sugars used in the brewing process: glucose, derived from starch hydrolysis used in the mash; and invert sugar, from cane sugar used in priming. Tracing further back, it was found that the sulphuric acid used in hydrolysing the starch and cane sugar had a high arsenic content. Another outbreak of arsenic poisoning among beer drinkers occurred in Halifax, in the North of England, in 1902. Two people died, and the source of the arsenic was found to be the gas coke used for drying the malt. Finally, a Royal Commission on Arsenic Poisoning was formed and preventive measures were instituted which put an end to beer poisonings.”

eficaces. L'arsènic no era l'únic mètode d'enverinament, però si el més popular. Cap als 1840, van començar a teoritzar-se mètodes per evitar tant els assassinats (*secret poisonings*) – se'n considerava també el seu ús com a remei abortiu – com els suïcidis produïts per la ingesta de veri⁵⁶. Els esforços van ser acompanyats d'una progressiva reforma mèdica i farmacèutica⁵⁷. Finalment, el 1851, la problemàtica caigué de nou en mans de mesures jurisdiccionals.

L'antic *Pharmacy and Poisons Act* de 1833, que limitava la compra de verins a les persones de confiança de l'apotecari (*chemist*) i establia la necessitat de guardar un registre⁵⁸ havia quedat obsolet, doncs no solucionava la creixent problemàtica dels *secret poisonings*. El parlament va decidir instaurar l'*Arsenic Act* el 1851, el qual restringia molt més la venda d'arsènic⁵⁹. Helfield (1990) remarca el fet que, durant les negociacions al Parlament, es suggerís permetre la venda de verins només als homes adults, encara que això no va ser acceptat en la versió final de l'edicte.

6.3. Les enverinadores victorianes

En un principi, els casos d'assassinat eren tractats de manera objectiva per la llei britànica. Tot i així, sembla ser que els enverinadors i les enverinadores victorians no s'enfrontaven de la mateixa manera als judicis i no rebien les mateixes penes⁶⁰. De les dones, com ja ha estat mencionat abans, s'esperava una vida tranquil·la, dedicada a la maternitat, lluny de la vida pública i dels esforços, per això, en l'època victoriana no s'hauria concebut el crim com una qualitat inherent en la natura femenina. Aquelles a les quals processaven per diversos crims se'ls atribuïa quelcom de masculí, i se les acusava no sols de criminals,

⁵⁶ Bartrip (1992).

⁵⁷ Bartrip (1992; p. 61), sobre l'interès de la Provincial Medical and Surgical Association en ser qui regulés els usos i la venda d'arsènic: "First, arsenic (...) was a legitimate topic of concern for medical practitioners. Its misuse could be said to bring them into disrepute by association, particularly since poisoning could produce symptoms which might be easily misdiagnosed. (...) Second, such evidence as was available appeared to indicate that arsenic poisoning was a serious problem from which the public was in need of protection. (...) Third, the arsenic question provided the Association with a "stick" with which it could beat the unqualified chemists and druggists engaging in "over the counter" practice and prescribing. If they could be portrayed as irresponsible, their businesses might suffer, thereby benefiting the medical practitioners to whom many of the public would be likely to turn. Finally, the Association would have the chance to enhance its reputation for honourable and responsible behaviour."

⁵⁸ Helfield (1990).

⁵⁹ Helfield (1990; p. 58-59) "In addition to the requirements of the Poisons Act, a purchaser now had to be over twenty-one years old, all arsenic had to be coloured with soot or indigo, and no more than ten pounds could be sold"

⁶⁰ Helfield (1990; p. 53): "In Victorian society, there were two regulators of feminine behaviour: society and the law. The law attempted to treat the male and female gender equally when it came to murder. But the law was enforced by members of society, and those members did not believe that men and women were alike."

sinó també de monstres que volien sobrepassar allò propi de la seva natura⁶¹. Per tant, podem considerar les enverinadores victorianes com un altre tipus de *Fallen Women*.

A la criminalitat femenina, a més, se la caracteritzava per l'ús de pràctiques considerades enganyoses (*deceitfulness*) i per dur-se a terme en àmbits privats amb víctimes properes a l'assassina⁶². L'ús predominant de verí per part de les dones victorianes, doncs, s'explica per la fàcil localització d'aquest dins la casa (especialment abans de l'*Arsenic Act* de 1851) i ben bé podria ser considerada una arma enganyosa, tant per la facilitat amb que es podia amagar dins menjar o beure com per la dificultat de detectar-la amb efectivitat. El fet que ocorregués més sovint en l'àmbit familiar de l'enverinadora també s'explica per la reclusió i la domesticitat que s'esperava de les dones.

Tot i pertànyer a una societat tant restrictiva – i tal vegada a causa d'aquest mateix fet –, les persones victorianes recorrien a la literatura amb la intenció d'explorar i gaudir dels marges socials: la criminalitat, la prostitució, els monstres... eren temes literaris recurrents en aquesta època. És per això que podem trobar tantes obres sobre assassins durant aquest període, i les enverinadores no escapen d'entrar al cànon literari victorià⁶³. Els homes enverinadors són menys recurrents en literatura, potser per que no era un concepte tan impactant, doncs la criminalitat, com s'ha mencionat abans, era una qualitat atribuïda a la masculinitat com quelcom inherent. Els *secret poisonings*, eren considerats, a més, per la seva condició d'engany, cosa de *fallen women*. A més, la recurrència d'assassines literàries en àmbits domèstics també pressuposa la incapacitat d'aquestes per inscriure's als rols que típicament havien d'ocupar, marcant-les també com *fallen*, en tant que transgredeixen el seu deure de tenir cura de l'àmbit familiar i portar-ne la brúixola moral⁶⁴.

⁶¹ Helfield (1990).

⁶² Helfield (1990).

⁶³ Barnhill (2003; p.2): "Women accused of wrongdoing held a special fascination for the Victorians. Their blend of passion, eroticism, and danger served to spark the Victorian imagination."

⁶⁴ Fillion (2008) destaca una tipologia de criminal en la literatura victoriana atribuït a les dones: la *domestic villain*, aquella dona que pertorba la seva llar, el lloc on pertany, amb la seva criminalitat i desmesura.

7. Anàlisi de l'obra *The Poison-Flower* de John Todhunter (1891)

7.1. Context i intertextualitats

Cap a les darreries del segle XIX, el poeta i dramaturg irlandès John Todhunter escriu la seva obra dramàtica *The Poison-Flower* basada directament en el relat que havia ideat Nathaniel Hawthorne el 1844, *Rappaccini's Daughter*. Aquest, al seu torn, s'hauria influenciat de la tradició índia de les *Visha Kanya*, i més específicament la història que narra el contacte d'Alexandre el Gran amb una *Poison Damsel*, portada al territori britànic primerament per Richard Burton i Thomas Browne durant el segle XVII⁶⁵. La tradició que inicia Hawthorne sobre el Doctor Rappaccini i la seva filla Beatrice serà posteriorment recollida pel mexicà Octavio Paz, qui, així com Todhunter, traspasa la obra al territori dramàtic castellanoparlant el 1956, ja en plena època contemporània⁶⁶.

La peça dramàtica de Todhunter – així com ja ho havia fet Hawthorne –, està situada en un context geogràfic i temporal diferent al del seu autor, la Itàlia de la segona meitat del segle XV⁶⁷, en ple Renaixement italià, període en que, com ja s'ha mencionat, els verins són llargament utilitzats per les classes aristocràtiques. Distanciant la obra del seu propi context, els autors aconseguen no només un aire d'exotisme que ajuda a encaixar els elements fantàstics de la narració i fer-la atractiva per als lectors, sinó també allunyar la ideologia i els fets representats en les obres de la realitat anglesa i de la rígida austeritat que dominava la època victoriana, en el cas de Todhunter, o del puritanisme americà on estava immers Hawthorne⁶⁸.

7.2. Resum de l'obra: Beatrice, Guasconti i les dues ciències

La obra narra com un estudiant d'humanitats, el jove Guasconti, entra en contacte amb Giacomo Rappaccini, qui, tot i ostentar el títol de doctor, és representat com un alquimista o un fetiller, propietari d'un jardí de plantes verinoses⁶⁹. El *magnum opus* del Doctor Rappaccini és la seva filla, Beatrice, una noia incapaç de ser enverinada, doncs ha estat

⁶⁵ Ferrero (2016; p. 166).

⁶⁶ La versió consultada ha estat l'edició del 1994.

⁶⁷ Todhunter (1891) menciona en les seves acotacions que la obra té lloc a la ciutat de Pàdua i que trascorre durant la segona meitat del segle XV.

⁶⁸ Ferrero (2016).

⁶⁹ Todhunter (1891; sc. I p. 7): “a sorcerer, man, a sorcerer in whose hands this garden's hoarded poisons are the tools wherewith he works.” En la obra de Hawthorne, en canvi, Rappaccini sempre és anomenat doctor i home de ciència, encara que si que se'l associa amb la desmesura i l'heretgia.

nodrida de verí des de que era ben petita⁷⁰. Beatriu, a més, és l'encarregada de cuidar el darrer experiment de Rappaccini: Astaroth, una planta sembrada sobre el cadàver de la mare de Beatrice, que va morir portant un infant al ventre. Guasconti no és capaç de resistir l'encant emmetzinador de Beatrice i s'hi acaba enamorant. Tot i això, La història té un final tràgic pels amants, Beatrice, primer, i tot seguit Guasconti, moren a mans d'un contraverí preparat per Baglioni, el metge contrincant del doctor Rappaccini. El doctor, però, lluny de semblar afectat per la mort de la seva filla, tanca la narració amb una frase intrigant: “El banquet de noces us espera. Entreu, fills meus”⁷¹, que podria ser interpretat com un símbol del lligam de les seves practiques amb el món dels morts o bé com la confirmació dels rumors de que Rappaccini pretén alimentar Astaroth amb carn humana⁷².

El potencial projecte de Rappaccini es basa en realitzar una purga per tal d'expiar les impureses de la raça humana⁷³. El doctor empara, d'aquesta manera, la seva empresa sota el nom de Déu. Tot i així, la pertinença de les seves pràctiques a l'àmbit religiós és negada pel metge Baglioni i l'estudiant Ruffini, que el consideren un heretge⁷⁴ i a la seva filla una flor del pecat, assimilada a Persèfone com una triple reina del cel, la terra i l'infern⁷⁵. És interessant veure la reflexió que en fa Ruffini sobre l'espiritualitat del doctor Rappaccini, afirmant que el doctor defensa una dualitat femenina/masculina en Déu. La masculina és aquella hegemònica, defensada per la majoria i que és representada en la ciència de Baglioni, la qual Ruffini considera ortodoxa⁷⁶. La femenina és la representada per Rappaccini i condemnada per la societat, la seva ciència no és altra que aquella de les bruixes medievals i les dones romanes amb coneixements no formals sobre remeis naturals. Així, es perpetua la dicotomia ciència bona – que usa els remeis naturals solament per al bé – contra ciència nociva – que fa ús també dels *uenena mala* i és associada amb la màgia i les pràctiques ocultes i demoníques – que ja percebíem des de l'antiguitat.

⁷⁰ Todhunter (1891; sc. III p. 18): “She had been fed on poisons from her birth, until to her poison was elemental in her blood”.

⁷¹ Todhunter (1891; sc. III, p.24): “the wedding banquet waits. Come in, my children”.

⁷² Aquest concepte és introduït a l'escena I per Ruffini, un estudiant de medicina partidari del metge Baglioni que introdueix Guasconti als rumors que corren sobre el doctor Rappaccini.

⁷³ Todhunter (1891; sc. II, p. 17): “saving and slaying, death to evil things, and healing to the chosen ones of God.”

⁷⁴ Todhunter (1981; sc. I, p. 4, 8 i 9).

⁷⁵ Todhunter (1981; sc. I, p. 8), en parla en detall Ferrero (2016).

⁷⁶ Todhunter (1981; sc. I, p. 8).

7.3. Beatrice: verinosa, enverinada i enverinadora

Beatrice és assimilada a la toxicitat des del bell principi de la obra, quan és comparada amb una sirena per l'estudiant Guasconti, qui, en escoltar-la cantar una cançó, sent una atracció inexorable, fins al punt que ja no vol un futur que no contempli en ell ser enverinat per la noia. Beatrice intoxica tot aquell que se l'hi acostava i és, degut a això, apartada de qualsevol àmbit que no sigui el seu jardí. A més, la relació entre la noia i Astaroth està sempre lligada a la perversió i a la incorrecció: no només són fruit del mateix ventre sinó que s'alimenten mútuament dels fluxos de l'altre⁷⁷. Per tant, des d'una perspectiva externa, la corrupció que ella causa no és només física sinó també moral.

Però el verí de la noia no prové de la seva natura sinó que ha estat introduït en ella per tal d'assolir els fins determinats d'una persona externa⁷⁸. Beatrice funciona com a intermediària entre el seu pare i la natura que ell està intentant dominar però que ella entén i hi pot interactuar – doncs al capdavant, en haver estat alimentada de plantes verinoses, se n'ha transformat en una ella mateixa⁷⁹ –. Així, la noia assoleix un rol que s'ha adscrit tradicionalment a la feminitat⁸⁰. La contraposició entre la jove i el seu pare encaixa, doncs, en la dicotomia dona-natura i home-ciència que ha estat estudiada des dels estudis ecofeministes⁸¹, que exploren els lligams entre les opressions que sofreixen les dones i la natura – i per oposició el privilegi de l'home i la ciència –.

Rappaccini es beneficia de la toxicitat de la seva filla no només per cuidar el jardí sinó per desenvolupar el seu experiment científic⁸². Guasconti no mor en tocar Beatrice, només sent un dolor físic lleu, la qual cosa indica que l'estudiant s'ha anat enverinant lentament fins assolir la toxicitat de la noia. A més, Guasconti esdevé capaç d'emmetzinar a través del seu propi alè. En enverinar-lo i deixar palès el seu amor, Beatrice ha procurat al seu pare, sense saber-ho, una parella capaç d'engendrar la raça humana verinosa que el científic pretén crear amb l'objectiu de purificar el món mitjançant una purga⁸³. A més,

⁷⁷ Brenzo (1976; p. 154).

⁷⁸ Brenzo (1976).

⁷⁹ Todhunter (1891; sc. 1, p. 12) “fed from the flowers of this mysterious garden, with the sweet honey which hath made men mad”.

⁸⁰ Berke (2017; p. 14): “From the inception of the binary opposition between men and women, women were set up to act as a sort of interpreter between man and nature, positioning her as subordinate yet necessary to the men whose role it was to labor over nature and create organized systems of (re)production.”

⁸¹ El terme ecofeminisme va ser teoritzat per Françoise d'Eaubonne el 1974 en el seu llibre *Le féminisme ou la mort*.

⁸² Vid. 71.

⁸³ Todhunter (1891; sc. II, p. 17): “the powers have made their choice: he does not die. They shall go forth to purge the festering world”.

en enverinar Guasconti, un home innocent, Beatrice es transforma en quelcom temible per Ruffiani i Baglioni – els representants de la bona ciència –. Per tant, la donzella esdevé una enemiga a la qual s’ha d’eliminar, bé amb una medicina o amb una espasa⁸⁴, ambdós representacions de masculinitat⁸⁵.

Beatrice queda així assimilada a la figura de la *Poison Damsel*, i en específic, una representació de les *Visha Kanya* i de les enverinadores cortesanes del XVII⁸⁶. Ha estat preparada per tolerar el verí des de la seva infantesa pel seu pare, i, després de ser enverinada durant els anys, ha aconseguit la capacitat d’enverinar la gent que s’hi acostava a través del seu alè o a través del contacte físic. Així doncs, Beatrice pertanyeria a un dels tipus de *Poison Damsel* que proposa Modi (1927): aquella que ha estat enverinada paulatinament per una força externa, en el seu cas, pel seu pare. Com les seves predecessores índies, Beatrice encarna en si mateixa, com menciona Ferrero (2016), les forces de l’eros – en tant que atreu Guasconti, un home innocent, i aconsegueix que cometi el pecat de desitjar una dona que s’allunya de l’ideal moral femení – i el *thanatos* – doncs posseeix la capacitat de matar aquell que la toca o entra en contacte amb el seu alè⁸⁷ –.

Tot i així, no podem considerar Beatrice com una *Fallen Women* ni com una enverinadora, sinó com una dona que ha estat emmetzinada degut als designis d’un home, i que enverina desintencionadament els homes que l’envolten⁸⁸, la qual cosa també l’allunya del concepte de *uenefica*. Per tant, en perdre l’agència de la seva pròpia verinositat, Beatrice canvia el paradigma de les *Poison Damsels*. Todhunter i Hawthorne – famós per la complexitat humana i psicològica de les seves protagonistes femenines, com Hester de *The Scarlett Letter* – aconsegueixen que la *Poison Damsel* de la història

⁸⁴ Todhunter (1891; sc. III, p. 20): “Take it [el vial de medicina] and drink it with her, or, if she drink not, slay her with thy sword”.

⁸⁵ L’espasa és un símbol de masculinitat no sols per la seva atribució tradicional als homes, com ja s’ha vist (vid. p. 11), sinó que també representaria un símbol fàl·lic, que s’insereix en la dona, en aquest cas, per tal de reprimir el seu poder. Ruiz (2004) explica que les espases, en autors com Hawthorne, poden ser llegides com: “images of masculine adulthood and sexual maturity.” (p. 181)

⁸⁶ El text assimila Beatrice amb la *Poison Damsel* entregada a Alexandre el Gran i amb els Bòrgies: “Hast ever heard the tale of the fair woman whom an Indian Prince sent as a gift sent as a gift to conquer Alexander? (...) she was fair as dawn, she was arrayed like sunset; and her breath sweeter than spiced Arabian winds (...). As dangerous as the poisoned rose sent by a Borgia to some honoured friend” (Todhunter, 1891; sc. III p. 18).

⁸⁷ Tot i que no hi hagi cap representació en la obra teatral de Beatrice assassinant un home amb el seu verí, a la primera escena queda palesa la seva toxicitat, on unes papallones cauen mortes en entrar en contacte amb el seu alè. De la mateixa manera, en tallar la tija d’una flor, la seva saba causa la mort d’un llangardaix. Així, Beatrice es confirma com una flor verinosa més del jardí del seu pare.

⁸⁸ Brenzo (2010; p. 153): “She becomes a focus for these men’s fantasies, fears, and desires, and is credited with (or at least punished for) various evil intentions which in fact spring from within the minds of the three men.”

s'allunyi de la demonització de la tradició anterior i guanyi humanitat a través d'estratègies com dotar-la de diàlegs on es fan palesos els seus sentiments i intel·ligència o centrar la narrativa en el seu jardí, l'espai en el qual ha estat obligada a romandre.

La seva perillositat, doncs, queda lligada a la psicologia dels homes que l'envolten: el seu pare l'enverina, el seu estimat li retreu la toxicitat que li ha generat, i la ciència formal veu que la única manera de curar-la és matant-la. La narrativa única de la *Poison Damsel* com a *femme fatale*⁸⁹ o *fallen woman* queda subvertida en la filla del doctor Rappaccini i se'n genera una d'alternativa: la dona verinosa com a producte de les pors i les inseguretats masculines.

⁸⁹ Brenzo (2010; p. 154).

8. Conclusions

Arrel d'aquesta investigació, s'ha arribat a conclusions que semblen defensar que la societat ha tendit a associar verins i feminitat des de l'antiguitat fins la modernitat. Seria possible pressuposar que aquesta relació perdura fins l'actualitat, doncs és una tradició que ha estat arrelada a l'imaginari col·lectiu pràcticament durant tota la història. D'altra banda, als criminals de gènere masculí se'ls relaciona amb l'ús d'armes dures – espases, dagues, llances i més tard també armes de foc – tant pel requeriment de força física per utilitzar-les com per que a les dones se'ls atribueix quelcom d'enganyós o subtil.

Amb tot, el verí és concebut de la mateixa manera en els tres contextos que han estat estudiats, se n'aprecia la seva natura dicotòmica, que fa que tant medicines benignes com metzines nocives siguin considerades verí en tant que són remeis naturals. S'associa a més, a mesura que s'aferma la concepció de coneixement científic i es distancia del coneixement tradicional i popular, els *uenena bona* amb la medicina, la religió cristiana i la masculinitat i els *uenena mala* amb la màgia i l'esoterisme, les espiritualitats divergents – com la pagana o la satànica – i la feminitat.

En l'àmbit jurídic també sembla haver-hi una correlació entre l'antiguitat i el segle XIX, que atribueixen penes diferenciades depenent del gènere del criminal. A Roma hi sembla haver una preferència judicial per considerar i processar dones abans que homes com a culpables de *ueneficium*, i, a més, en l'Anglaterra victoriana les enverinadores dones són condemnades de manera diferent que els enverinadors homes. En ambdós casos les dones són demonitzades, denunciades públicament i se les considera persones que han transgredit la condició de puresa moral marcada pel seu gènere. En la literatura queda reflectit en la fixació de la *Poison Damsel* com a personatge tipus.

Finalment, es veu una perpetuació de la tradició índia de les *Poison Damsels* en la obra que inicia Hawthorne i adapta Todhunter. Específicament, la toxicitat dels fluxos de les *Visha Kanya* índies s'ha perpetuat en Beatrice a través del seu alè emmetzinat, i la funció de dona verinosa continua essent un perill directe per als homes. Així i tot, Beatrice és alhora una continuació i una subversió d'aquest model. Queda molt més clar que la seva verinositat és externa i el resultat de l'acció masculina sobre la noia. El personatge ha perdut la intencionalitat de la seva toxicitat, i, per tant, ja no resulta plenament demonitzada.

Bibliografia

Fonts primàries

Hawthorne, N. (trad. Schama, S.). (2003). *Rappaccini's daughter*. Hesperus Press, London.

Todhunter, J. (1891) *The Poison-Flower. A Phantasy in three scenes*. Nassau Steam Press, London.

Estudis

Abrams, L. (2012). "Ideals of Womanhood in Victorian Britain". BBC History. Consultat el 13/05/2021 a http://www.bbc.co.uk/history/trail/victorian_britain/women_home/ideals_womanhood_01.shtml

Aguilera, A. (2017). "Los venenos en la Antigüedad: Corpus Toxicologicum". Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

Auerbach, N. (1980). "The Rise of the Fallen Woman." *Nineteenth-Century Fiction*, 35(1), pp. 29-52.

Barstow, A. (1988). On Studying Witchcraft as Women's History: A Historiography of the European Witch Persecutions. *Journal of Feminist Studies in Religion*, 4(2), pp. 7-19.

Bartrip, P. (1992). "A "pennurth of arsenic for rat poison" the Arsenic Act, 1851 and the prevention of secret poisoning". *Medical History*, 36, pp. 53-69.

Barnhill, G. (2005). "Fallen Angels: Female Wrongdoing in Victorian Novels" [TFM] University of Lethbridge, Alberta, Canada.

Berke, M. R. (2017). "Naturalized Women and Womanized Earth: Connecting the Journeys of Womanhood and the Earth, from the Early Modern Era to the Industrial Revolution". Senior Projects Spring 2017. 290.

Brenzo, R. (1976). "Beatrice Rappaccini: A Victim of Male Love and Horror". *American Literature*, 48 (2), pp. 152-164.

Cilliers, L. & Retief, F.. (2014). "Poisons, Poisoning and the Drug Trade in Ancient Rome." *Akroterion*.

Cilliers, L. & Retief, F (2000). "Poisoning during the Renaissance: The Medicis and the Borgias". *The Southern African Society for Medieval and Renaissance Studies (SASMARS)*

- Cornfield, P. (2009). "From Poison Peddlers to Civic Worthies: The Reputation of the Apothecaries in Georgian England". *Soc Hist Med.*, 22(1), pp. 1-21.
- Coventry, P. (2014, ed. Henry Morley). *The Angel in The House*. Project Gutenberg.
- Eppink, A. & Perla, M. (2015). "The Influence of the Arab Scholars on Modern Science Part 2 of 3: General Research Results".
- Ferrero, C. (2016). "La doncella ponzoñosa. Tradición y símbolo en Octavio Paz." *La letteratura ispanoamericana e il Nobel*. pp.160-176. Salerno: Oèdipus
- Filion, J. (2008). "Poisoners, larcenists, and the mad chambermaid: Villainy in late Victorian detective fiction". *Master's Theses and Doctoral Dissertations*. 194.
- Frazer, J. (1935). *The golden bough; a study in magic and religion*. New York: The Macmillan Company
- Grandy, L. (2018). *Livy's Witch-hunts: A Study of Investigations into Veneficium found in Livy*.
- Gupta V. K., Sharma B. (2017). "Forensic Applications of Indian Traditional Toxic Plants and their Constituents". *Forensic Res Criminol Int J*. 4(1), pp. 27-32.
- Helfield, R. (1990). "Female Poisoners of the Nineteenth Century: A Study of Gender Bias in the Application of the Law." *Osgoode Hall Law Journal* 28(1), pp. 53-101
- Höbenreich, E. (2005). "Andróginas y monstruos. Mujeres que hablan en la antigua Roma". *Veleia*, 22.
- Iglesias-Benavides, J. (2009). "La menstruación: un asunto sobre la Luna, venenos y flores." *Revista Medicina Universitaria*, 11, pp. 279-87.
- Kaufman, D. (1932). "Poisons and Poisoning among the Romans". *Classical Philology*, 27(2), pp. 156-167.
- Klaits, J. (1987). *Servants of Satan: The Age of the Witch Hunts*. Indiana: Indiana Press
- López Güeto, M. A. (2018). "Los delitos de las mujeres: una aproximación al Derecho penal romano". *Ambigua: Revista De Investigaciones Sobre Género Y Estudios Culturales*, (5), pp. 40-57.
- Modi, J. (1927). "The Vish-Kanyâ or Poison - Damsels of Ancient India, Illustrated by the Story of Susan Râmashgar in the Persian Burzo-Nâmeh." *Folklore*, 38(4), pp. 324-337.

- Modi, J. (1929). "The Story of Alexander the Great and the Poison-Damsel of India: A trace of it in Firdousi's *Shāh-Nāme*." *Asiatic Papers: Papers read before the Bombay branch of the Royal Asiatic Society*, (4), pp. 75-93. Bombay: Times of India.
- Maloney W. (2010). "The Death of Cleopatra, a Medical Analysis of the Theory of Suicide by Naja Haje". *WebmedCentral TOXICOLOGY*, 1(8).
- Montemayor, M. E. (2008). "Leyes contra el crimen de magia (*crimen magiae*): la Apología de Apuleyo". *Nova tellus*, 26(2), pp. 201-222.
- Núñez, M. I. (1998). "La mujer romana: aspectos mágico-religiosos y repercusión penal", *Labeo*, 44(2), pp. 268-284.
- Patmore, C. (1891). *The angel in the house*. London: Cassell and Co.
- Paz, O. (1994). *Arenas Movedizas. La hija de Rappaccini*. Madrid: Alianza.
- Ruiz, J. (2004). "Authority, sexual maturity, homosexuality, "canes", "cudgels", "swords" and "staffs" in Nathaniel Hawthorne's "My kinsman, major molineux"', *Odisea: revista de estudios ingleses*, 5, pp. 179-186.
- Slouber, M. (2015). "Chapter 10 - The Venomous Virgin: Fact or Fantasy?". *History of Toxicology and Environmental Health, Academic Press*, pp. 98-103.
- Straton, K. B. (2014). *Daughters of Hecate: Women and Magic in the Ancient World*. Oxford: Oxford University Press.
- García Teijeiro, M. (2009). "Maleficio y veneno en la muerte de Germánico". *POTESTAS. Estudios Del Mundo Clásico E Historia Del Arte*, 2(2), pp. 57-72.
- Thomas, X. & Troncy, J. (2009). "Arsenic: a beneficial therapeutic poison – a historical overview". *Adler Museum Bulletin*, 35(1).
- Ur Rehman, F., & Hussain, Y. (2016). "Victorian Patriarchal Politics: The Rise and Fall of the Legend of True Womanhood". *Putaj Humanities & Social Sciences*, 23(2), pp. 43-54.